

PÁLYAKEZDŐK MUNKA NÉLKÜL

AKÖVETKEZŐKBEN AZ ISKOLA ÉS A MUNKA világa közötti átmenet problémáit a munkanélküli pályakezdő fiatalok helyzetét bermutatva elemizzük a 90-es évek elejének magyarországi tapasztalatai alapján. A konkrét elemzés azonban természetesen csak a probléma szélesebb keretein belül értelmezhető. Az iskola és a munka világa közötti átmenet ugyanis mindig zökkenőkkel teli. Az iskolában szerzett tudás és a megtanult viselkedési normák és formák, valamint a felmutatott értékek nem mindenkor esnek egybe azokkal, amiket a munka világa, a konkrét vállalati, hivatali és egyéb intézményi munkahelyek és munkakörök megkívának.

Mégis, az iskolából a munkahely felé való átlépés a 80-as évek végéig a dolgok természetes és folyamatos rendje volt a magyar társadalomban. Csak a legutóbbi években kialakult munkanélküliség nyomán vetődött fel az a kérdés, hogy mi történik azokkal a fiatal pályakezdőkkel, akik képtelenek az iskolai tanulmányok befejeztével állást találni és munkás életüket munkanélküliként kezdkik.

Hogyan reagálnak ezek az emberek a munkanélküliségi helyzetre, hogyan alkalmazkodnak a munkanélküliséghöz, milyen stratégiákat alakítanak ki a munkanélküliség átvészelésére és milyen szerepet játszik a fentiek létrejöttében az iskolázottság szintje és jellege, valamint milyen új feladatokat ró az oktatásra a munkanélküliség kiterjedése – ezekkel a kérdésekkel foglalkozunk a következőkben, miközben állandóan figyelembe vesszük azt a tágabb társadalmi környezetet, amelyben a fiatalok élnek és amelyet viharos erővel alakít át a munkanélküliség megjelenése.[†]

A mintavétel véletlenszerű volt. A munkanélkülieket a munkaközvetítő irodában várakozó kérdezőbiztosok kértek meg a kérdőív kitöltésére, oly módon, hogy minden betérő munkanélkülit válogatás nélkül megkértek. A nem munkanélkülieket többféle eljárással, de szintén véletlenszerűen kérdeztük meg. A nap késő délutáni óráiban és szombaton reggel keresték fel a kérdezők teljesen véletlenszerűen, de egy-egy településen minden szisztematikusan eltérő területi egységekből. A területi egységeket a településeken belül térképen való vakon jelöléssel választottuk ki.

[†] A tanulmány alapjául szolgáló empirikus vizsgálat, amely a "Munkanélküliek alkalmazkodása megváltozott életkörülményeikhez" címet viseli, az OTKA és a Népjövétkészítő Minisztérium támogatásával készült. A vizsgálatban 1991-ben 14 településen 2.539 véletlenszerűen kiválasztott személyvel, közöttük 1.199 munkanélkülivel, 1992-ben 24 településen 3.300 személyel, ebből 2.400 munkanélkülivel töltöttünk ki kérdőívet. A teljes minta munkanélkülieket tartalmazó almintája kor és nem szerint reprezentálja a munkanélküliek országos összetételét, ugyanakkor a magasabb iskolai végzettségek és a városi lakosok túl vannak benne reprezentálva.

A kérdezőbiztosok a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola gyógypedagógus és szociális munkás szakos hallgatói közül kerültek ki. Battonyán és Szendehelyen az ott szervezett nyári szociológiai táborok gimnazista résztvevői végezték a kérdezőbiztosí munkát.

A kutatásban a kérdőíveken kívül több tucat magnós interjút készítettünk munkanélküliekkel, munkaadókkal, szakszervezetisekkel, politikusokkal és a munkaerőpiaci központok dolgozóival. Ezen túl két országos és két megyei napilap (Népszabadság, Népszava, Észak-Magyarország, Kisalföld) 1991, illetve 1992 január el- seje és március 31-e közötti számainak tartalomelemzését is elvégeztük. Felhasználtunk továbbá helyi és országos hivatalos statisztikákat és dokumentumokat.

A munkanélküliek aránya a hivatalos adatok szerint is az aktív munkavállalói populáció mintegy 11%-ára emelkedett 1992 végére, ami mintegy 600 ezer ember állástanuláságát jelenti (*Munkaerő-piaci Információk 1992*). Egyenetlen eloszlása miatt a munkanélküliség különösen sújtja az ország észak-keleti régióit (13–15%-os munkanélküliség), az alacsony szakképzettségűeket (a munkanélküliek több mint felének nincs szakképzettsége), a nőket és a pályakezdőket – általában a munkavállalók eddig is gyenge pozíciójú és a társadalmi struktúrában eddig is alul, illetve margón elhelyezkedő csoportjait – ebben az értelemben a munkanélküliséggel az eddigi társadalmi hátrányok folyamatos felbukkanásával van dolgunk.

A munkanélküliség által azonban a munkaerő-piaci és a társadalmi helyzet hátrányai új formát és tartalmat kapnak. A munkanélküliség a diákok, illetve az alkalmazott státus elvesztésével együtt az ahhoz kapcsolódó sajatos társadalmi szerep és pozíció felszámolódásával is jár.

Mivel azonban a társadalmi helyzet különféle meghatározó tényezői (mint amilyen például az anyagi helyzet, a hatalomból való részesedés, a döntéshozatalban való részvétel, a presztízs stb.) aszinkronitást mutatnak, a társadalmi helyzet valamelyik elemében valamelyen irányban történő változás ellentétes hatást gyakorolhat a társadalmi helyzet egyéb alkotó tényezőire és ellentmondásosan hat a társadalmi helyzet egészére. A munkahely elvesztése például pozitívan hathat az illető anyagi helyzetére (fekete munka a rosszul fizetett munkahely helyett), egészségi állapotára (megszabadulás az egészségtelen munkahelytől), családi kapcsolataira (több idő jut a családra), miközben esetleg negatív hatással van az illető önrétekkelésére (nem tartja normálisnak, hogy valakinek ne legyen munkahelye és hogy ne ebből tartsa el a családját). A magyar társadalomra oly jellemző státus-inkonzisztencia egyik következménye a munkanélküliség hatásainak inkonzisztens volta, ami a fiatal, illetve a pályakezdő munkanélküliek esetében is megjelenik.

Pályakezdő munkanélküliek

A pályakezdés nehézségei mindenekelőtt az első munkahely megtalálásakor jelentkeznek, ezért az esetek egy részében a pályakezdés ma a fiatalok számára a mun-

kanélküliség rövidebb-hosszabb periódusán keresztül történik. Nyugaton is ez volt az a korosztály, amelyet a 80-as években a válság nyomán legsúlyosabban érintett a munkanélküliség (*Allen et al. 1986, White 1991*).

Ezek a problémák a fiatalok esetében nemcsak olyan következményekkel járnak, hogy munkanélkülüként alacsony jövedelemből kell éljenek, hanem, hogy „a munkábaállás azt jelenti, hogy valaki független attól a családtól, amelyben született, hogy házasságot köthet és saját családot alapíthat, hogy elegendő jövedelemmel rendelkezik saját otthon teremtéséhez, és hogy részt vehet társadalmának kulturális és egyéb szabadidős tevékenységében” (*UNESCO 1981*). A pályakezdő munkanélküknek éppen ez az önálló életlehetőség és az ezzel járó felnőtté válás, a társadalmi státus átalakulása válik nehézzé a munkanélküliség miatt.

Az első stabil munkahely megtalálása, a beilleszkedés, az iskolában tanultak és a munkahelyi követelmények összeillesztése a fiatalok számára, még ha nem is válnak munkanélküliekké, akkor is nagyobb munkaerő-piaci zökkenőkön keresztül lehetőséges, mint az idősebb korosztályok rutinosabb munkavállalói számára. A gazdaság zavartalan fejlődési szakaszaiban is gyakori, hogy a fiatalokat jobban sújtja a munkanélküliség, mint az idősebbeket, még fokozottabban érvényesülnek ezek a hátrányok gazdasági válság idején.

Csak nehezíti a pályakezdők helyzetét, hogy az iskolai képzés nem veszi figyelembe a munkaerő-piaci igényeket. A statisztikai adatokból az a meghökkentő információ adódik, hogy miközben Magyarországon a munkanélkük között 10% körüli a 8 általánosnál alacsonyabb és 37% körüli a 8 általános végzettek aránya, ezek az alacsony iskolai végzettségű csoportok csak a pályakezdő munkanélkük 1%-át adják. A pályakezdő munkanélkük között a gimnáziumot végzettek (20%) valamint a szakképzettséggel rendelkezők aránya (66%) kiugróan nagy (*Munkaerő-piaci Információk 1992*). A pályakezdők esetében tehát nem az alacsony szakképzettség, hanem inkább – egyéb tényezők mellett – a nem megfelelő irányú szakképzettség a munkavállalást hátráltató tényező.

Tartós munkanélküliség esetében a fiatalok helyzetét tovább nehezíti, hogy az iskolai tudás gyorsabban elavul a gyors technikai átalakulás időszakában, ezért akik hosszú időn keresztül nem tudnak elhelyezkedni (olyan munkanélküköről van szó, akik még soha nem dolgoztak!), ismereteik elavulnak.

1991-ben a vizsgálatunkban megkérdezett pályakezdők 91%-a szeretett volna munkavállalóként elhelyezkedni (80%-uk minél hamarabb), a többiek vagy szerettek volna tovább tanulni, vagy vállalkozásba akartak kezdeni (ez utóbbiak aránya 4,8% volt). 1992-ben viszont már a válaszolók 98%-a kívánt elhelyezkedni (84% minél hamarabb), ami arra utal, hogy a súlyosbodó munkanélküliség közepette egyre többen vették komolyan azt a veszélyt, hogy ha azonnal nem próbálkoznak, akkor talán tartósan nem lesznek képesek munkahelyet találni.

A pályakezdők lényegesen alacsonyabb bruttó kerestet igényelnek jövendő munkahelyeiken, mint általában a munkanélkük. Valószínű, hogy ez az igényük nem olyan magas, hogy önmagában ez akadályává válhatna az elhelyezkedésnek, hiszen

túlnyomó részük 1991-ben 10 ezer, 1992-ben 15 ezer forint alatti bruttó keresettel is elégedett lett volna.

A munkahely megtalálását illetően a vizsgált két év adatai azt jelzik, hogy amíg 1991-ben a munkahely keresésekor a pályakezdők kétharmada még leginkább a munkaközvetítő irodák segítségében reménykedett, addig 1992-re ez az arány igen jelentősen, 43%-ra esett vissza. Sokan számítanak ismerőseik segítségére (56, illetve 53%), de még többen arra, hogy esetleg saját maguk, újsághirdetéseket böngészve találnak munkát (36-ról 46% nőtt az ebben bízók aránya).

A következő táblázatban azt mutatjuk be, hogy mely tényezőknek, milyen fontosságot tulajdonítanak a pályakezdők a jövőbeli munkahely megítélezésekor.

I. TÁBLA

A jövendő munkahellyel kapcsolatban fontosnak tartott szempontokat megemlítők aránya, 1991, 1992 (%)

Fontos szempont	1991		1992	
	Mn	P	Mn	P
Megfelelő fizetés	89	84	87	84
Biztos munkahely	55	51	66	58
Ne legyen nehéz fizikai munka	15	13	8	11
Ne kelljen egy óránál többet utazni	21	15	17	14
Ne legyen veszélyes munka	9	14	8	9
Legyen jó munkahelyi lékgör	43	47	45	40
Legyen érdekes a munka	18	28	15	35
Legyen fontos a munka a társadalomnak	8	4	5	4
Feleljen meg a munka a képzettségemnek	27	30	26	25
Legyen kötetlen a munkaidő	14	14	20	19

Mn: összes munkanélküli

P: pályakezdő munkanélküli

A pályakezdők esetében a preferenciarendszer hasonló szerkezetű, mint a munkanélküliek esetében, de a munkával kapcsolatos kvalitatív szempontok (a munka érdekessége, a munkahelyi lékgör) valamelyest nagyobb súlyal esnek latba náluk, mint a többi munkanélkülinél. Ami azonban a két csoport közös jellemzője, hogy 1991 óta az igények csökkenek és az idő előrehaladtával a munkanélküliek egyre rosszabbul fizetett és egyre rosszabb munkavégzési feltételeket biztosító állásokat is hajlandóak lennének elvállalni, csakhogy megszabaduljanak a munkanélküliségtől. 1991-ben és 1992-ben a pályakezdő munkanélküliek 17%-a utasított el valamilyen állásajánlatot. Az elutasítás leggyakrabban előforduló oka a túl alacsony fizetés vagy/és nem a szakképzettségnek megfelelő munka.

Egészében véve elmondható, hogy a pályakezdő munkanélküliek aktívan törekvzenek arra, hogy elhelyezkedjenek és a munkahellyel szemben támasztott igényeik reálisak, nem jelenthetik akadályát annak, hogy munkába álljanak. Ennek az újraelhelyezkedési stratégiának az egyik eleme az átképzésben való részvétel. A statis-

tikák tanulsága szerint 1992 júniusa folyamán csak a munkanélkülieknek mintegy 2%-a vett részt valamelyen képzésben vagy átképzésben. A vizsgálatunkban résztvevők 8%-a nyilatkozta, hogy munkanélkülisége időtartama alatt valamelyen képzésben részt vett. A pályakezdők esetében ennél lényegesen jobb a helyzet, hiszen 1992 júniusában például a pályakezdők kevesebb mint egyharmada vett részt valamelyen szakképesítést nyújtó, vagy betanító jellegű képzésben.

Miközben az átképzés potenciálisan lehetőséget kínál arra, hogy a munkaerő-piaci igényekhez nem illeszkedő iskolai tudást és szakképesítést a konkrét kereslethez igazítsák, a munkanélküliek átképzését sok minden nehezíti vagy komplikálta teszi.

Először is nehéz meghatározni, hogy mire képezzék át a tanfolyamokon résztvevőket, hiszen a jelenlegi stagnáló gazdasági válságban nem látszanak világosan azok a húzó ágazatok, amelyek a jövőben meghatározhatják a magyar gazdaság fejlődési irányát és amelyek a munkaerő-keresletben is nagy jelentőséggel bírnak majd. Nincs rombolóbb hatású átképzés, mint az, amelyet követően a résztvevő munkanélküliek továbbra sem találnak elhelyezkedési lehetőséget. Az átképzés ma inkább csak az alacsony képzettségű munkanélkülieknek jelent segítséget, az ilyen képzés azonban sokkal inkább az iskolai képzés hiányát pótolja, és nem éri el azt a célt, hogy a képzettségi és a keresleti profilok egymáshoz közelítése révén egyszerre szolgálja a távlati gazdasági fejlődés érdekeit és tegye lehetővé az érintett munkanélküliek számára az elhelyezkedést.

Az átképzés másik akadálya az, hogy nem minden sikerül azokat bevonni, akik a leginkább átképzendők lennének. Ez a munkanélküliek összeteléből egyenesen következik, hiszen:

–A pályakezdő munkanélküliek egy része olyan fiatal, aki számos iskolai kudarc után jutott munkanélküli sorsra és nehéz vonzóvá tenni számára egy olyan megoldást, amelyik újra csak iskolázást igényelne.

–Számosan közülük olyan szociális környezetből származnak, amelyben a formális és intézményesült munkavégzés nem alapvető igény, és a munkanélkülisége csak eszköz arra, hogy a munkaerőpiac intézményesült terepeit gazdasági haszonnal hagyhassák el. A vállalkozóvá válás, vagy az alkalmi munkavégzésre való berendezkedés egyik gyakori állomása a munkanélküli segélyeséktől töltött idő.

–A pályakezdő munkanélküliek egy része a munkanélkülisége ideje alatt arra készül, hogy valamelyen felsőoktatási intézményben felvételizhessen és tovább tanuljon, így nem is kíván szakmai képzésben vagy átképzésben részt venni. Ez mindenekelőtt a pályakezdő munkanélküliek mintegy ötödét kitevő, gimnáziumot végzett fiatalok esetében vagy így.

–A pályakezdő munkanélküliek mintegy 60 százaléka nő. Sokan közülük a gyerekszülés és a GYED igénybe vétele felé keresik a munkanélküli státusból való kilépést és nem kívánnak a közeli jövőben munkahelyet találni.

–Eddig nem elégé tudatosult probléma, hogy a pályakezdő munkanélküliek között feltűnően magas arányban vannak a fogyatékosok, 1992-es vizsgálatunkban az összes munkanélküli 5, a pályakezdők 7%-a vallotta magát testileg vagy érzékszer-

vileg fogyatékosnak. A fogyatékosok továbbképzése még annyira sincs megoldva, mint az épeké (Bánfalvy 1989), ezért ebben a kérdésben a jövőben még igen komoly feszültségek alakulhatnak ki.

Az átképzések további nehézsége abból adódik, hogy éppen a szakképzésben korábban az iskolákkal intenzíven kooperáló szocialista nagyvállalatokat tette tönkre a jelen gazdasági válság, így ingataggá vált az átképzések vállalati szakképzési és finanszírási hátere.

A munkanélküliségi helyzet megélése

Aki az iskola után nem képes arra, hogy társadalmilag hasznosnak tartott tevékenységgel pénzt keressen, nyilvánvalóan csalódott, nemcsak az ő körülvevő világban, hanem bizonyos fokig – okkal vagy ok nélkül – saját magában is. A pályakezdők önértékelése nemcsak az aktív dolgozókénál, de a munkanélküliek egészénél is drasztikusan alacsonyabb. Lényegesen kevésbé tartják magukat a társadalom hasznos és értékelt tagjainak, életük kevésbé telik rendszeres tennivalókkal és messze elszigeteltebbek, mint a másik két csoport. Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy a pályakezdő munkanélküliek problémái rendkívül súlyosak.

II. TÁBLA

A munkanélküliek közérzete az alábbi kijelentésekkel egyetértők aránya szerint.[†]

		F	Mn	P
Sokféle emberrel találkozom	(1991)	61	51	42
	(1992)	62	36	42
Egész nap van valami elfoglaltságom	(1991)	86	60	45
	(1992)	83	58	48
Amit én csinálok, az a társadalom egészére nézve hasznos	(1991)	76	33	17
	(1992)	64	27	19
A társadalom, az emberek általában megbecsülik az olyanokat, mint én vagyok	(1991)	50	28	25
	(1992)	40	24	19
Majdnem minden nap vannak rendszeres tennivalóim	(1991)	84	66	54
	(1992)	89	64	55

F: aktív munkavállalók, Mn: összes munkanélküli, P: pályakezdő munkanélküli

[†] A táblázatban szereplő kérdések Heywood, F. & Miles, I. (1987) The Experience of Unemployment and the Sexual Division of Labour (Fryer & Ullah 1987) c. tanulmányából származnak.

Láthatóan a pályakezdő munkanélküliek érzik magukat leginkább izoláltnak, tanácsatlannak és társadalmilag haszontalanak és nem megbecsültnek. Fokozott elezettségük abból adódik, hogy sem a munka világához, sem pedig az iskolai intézményekhez nem kapcsolódnak, csalátagi státusuk pedig labilis.

Ennek a fiatal generációs munkanélküli csoportnak a helyzetével kapcsolatban olvasható az UNESCO 1981-ben kiadott *Az ifjúság helyzete a 80-as években* című anyagában. „Többről van itt szó, mint – a kifejezés legszélesebb értelmében vett – munkanélküliségről. Sokkal fontosabb az „alkotó” tevékenységekben való részvétel lehetősége, vagyis az olyan tevékenységekben, amelyekben, miközben az egyén megkeresi létfenntartása költségeit, kiélheti a spontaneitásra és az alkotásra irányuló szükségleteit.” (UNESCO 1981) Magyarországi megfigyelések szerint „a fiatalok fiatalos lendülettel lépnek ki az iskolából, kíváncsisággal, aktivitással, alkotásvággal – és nem utolsó sorban üres zsebbel, az önálló élet megalapozásának halasztást nem tűrő igényével. Ha ez a tettvágy és lendület már csírájában megtörök a külső akadályokon, akkor félő, hogy később nehéz lesz újra összeszedni az elveszett energiákat. A tétlen életmódot, vagy a lassúbb életritmust, az igénytelen munkát meg lehet szokni, később nehéz átállni egy aktív tempóra és alkotói fokozatra. Az értékvesztés következtében lazul az erkölcsi tartás és így az unalom, a társadalom elleni harag és lázadás rossz útra, antiszociális irányba sodorhatja a munka nélkül hányódó fiatalt.” (Ignácz Piroska megfigyelései szerint: *Észak-Magyarország*, 1991. február 2.)

Azzal a pályakezdők minden esetben tisztában vannak, hogy az idő ellenük dolgozik, minél tovább tart a munka nélkül eltöltött idő, annál rosszabbak az elhelyezkedési esélyek és feltételek. „Kérdés, hogy ha el fogok tudni helyezkedni akkor a tudásom mennyit ér, mivel a kezdő, hogyha nem gyakorolja a szakmáját, amit tanult, akkor azt könnyen elfelejti, és akkor lehet, hogy újra a nulláról kell kezdeni. Ha el tudok helyezkedni, akkor is minden az alapokról kell kezdenem ahoz, hogy a munkába beletanuljak.” – összegezte nehézségeit az egyik interjúalany.

A társadalmi instabilitás az időfelhasználásban is megmutatkozik. A szabadidő eltöltésekor azt vizsgáltuk, hogy az milyen mértékben koncentrálódik a munkavégzésre (ezen belül a piaci-pénzkereső munkavégzésre, illetve a háztartási-házigazdasági munkákra) és milyen szerepet játszanak a szabadidő eltöltésében a nem munkászerű tevékenységek.

III. TÁBLA

A szabadidő eltöltésében szerepet játszó tevékenységek előfordulási gyakorisága a pályakezdő munkanélkülieknél, 1991 (%)

	Átlagos napon	Átlagos hétvégén
Pénzkereső munka végzése	3	3
Házimunka*	39	37
Nem munka jellegű tevékenység	58	59

* beleértve az autószerelést, a kerti munkát és az építkezést is

A pályakezdő munkanélküliek időkitöltését más vonások jellemzik, mint a munkanélküliekét általában (az 1991-es és az 1992-es adatok szinte azonosak, ezért csak az 1991-eseket közöljük). Először is nincs különbség abban, hogy a pályakezdők hogyan töltik szabadidejüket hétköznap és hétvégén. Másodszor, lényegesen kevesebben végeznek közülük pénzkereső munkát vagy/és házi-házkörüli munkát, mint a többi munkanélküli, nagyobb részt nem dolgoznak a szabad idejük alatt. Hétköznaponként csak 28%-uk, hétvégén 26%-uk végzett napi 4 óránál több házimunkát.

Néhány évvel ezelőtt a lakosság által a szabadidőben végzett munka szerkezetét vizsgálva arra a megfigyelésre jutottunk, hogy a különböző életkorú csoportba tartozók (fiatalok, középkorúak, idősek) és a különböző neműek munkavégzési szokásait nem lehet egymástól függetlenül megérteni. A generációk és a nemek – családokon és háztartásokon belül kapcsolódva össze – munkamegosztásban dolgoznak egymással. Ha valamelyik generáció vagy valamelyik *nem* nagyobb szerepet vállal a munkavégzés egyik terépén, akkor a másik egy másik terépen végzett nagyobb munkájával egyenlíti ki az aránytalanságot. A korcsoportok kooperációja összefonódik a nemek kooperációjával, illetve az egyéb szocio-demográfiai értelemben vett csoportok kooperációival. A munkavégzés ilyen formában is közösségi, és az egyes személyek vagy csoportok munkavégzési jellemzői csak a szélesebb közösségen belüli kooperációs szerep révén értelmezhetők (Bánfalvy & Molnár 1988).

A pályakezdő munkanélküliek valószínűleg nemcsak azért végeznek kevesebb munkát, mert erre kevesebb lehetőségük van munkahely hiján és az idősebbekkel fennálló munkaerő-piaci konkurenciában, hanem azért is, mert még őrződnek esetükben az iskolás korukban kialakult családi munkamegosztási sémák, amelyekben a felnőttek voltak a pénzkeresők és csak a házi-háztartási munkákban alakultak ki a fiatalok számára munkavégzési képességek és lehetőségek. A családi munkamegosztás fennmaradását csak erősíti az a tény, hogy a pályakezdő munkanélküliek, akiknek nincs saját családjuk és háztartásuk, és akiket a család továbbra is eltartottként kezel (és ők is annak tekintik magukat), nem szakadnak el a családtól, a családi gazdaságtól, az önállóvá válásban éppen a munkanélküliség akadályozza őket.

Nemcsak a generációs munkavégzési szerep, hanem a nemek közti munkamegosztás is megfigyelhető ebben a tekintetben. Első hallásra talán meglepő módon a házi-házigálos munkavégzésben kissé nagyobb intenzitással vesznek részt a pályakezdő férfiak, mint a nők. Ugyanakkor ha figyelembe vesszük, hogy a családban, ahol a kérdéses fiatalok élnek, a női szerepre az anya már tradicionálisan adott volt, akkor megérthetjük, hogy a fiatal nők részvételére ezekben a munkákban már nem nagyon van szükség. A fiatal nők a háztartási, a fiatal férfiak a pénzkereső szerepekre lesznek fölöslegesen sokan, ha nem képesek kilepni gyerekkorú családjukból – a pályakezdő munkanélküliek esetében éppen ilyen helyzettel állunk szemben. Miközben azonban a pályakezdő férfiak könnyebben találnak maguknak tenni valót a háztartási szférában, a nők nem képesek a háztartásban fölösleges munkavégző képességeiket a piaci szektorban hatékonyan alkalmazni.

Különösen nehéz a pályakezdőknek munkát végezni Budapesten és a nagyvárosokban, ahol a rendszeres házi és házköröli munkavégzés lehetőségei szűkebbek és az illegális piaci szektorba való bekapcsolódást a konkurencia gátolja.

A munkanélküliség megítélése

A munkanélküli helyzet megítélése a fiatalok esetében nem utolsósorban attól függ, hogy általában hogyan vélekednek ők maguk és az őket körülvevő többi ember a munkanélküliségről és a munkanélküliekről. A IV. táblázat ezzel kapcsolatban ad felvilágosítást.

IV. TÁBLA

A munkanélküliség megítélése az alábbi kérdésekre adott egyetértő válaszok aránya alapján, 1992 (%)

	Mn	P	F
A munkanélküliségnél még a nehéz munka is jobb	50	45	72
A munkanélküliek maguk is hibásak abban, hogy nincs munkahelyük	7	8	18
Ha magas a munkanélküli segély, akkor sokan inkább a munkanélküliséget választják és nem keresnek állást maguknak	40	48	59

Mn: összes munkanélküli, P: pályakezdő munkanélküli, F: aktív munkavállalók

Az aktív munkavállalók szemmel láthatóan sokkal elítélezőbbek a munkanélküliekkel kapcsolatban, mint a munkanélküliséggel közvetlenül sújtottak. A többi munkanélkülihez viszonyítva azonban még a pályakezdők is negatívabb attitűdöt mutatnak a munkanélküliekkel szemben, és ha választaniuk kell, akkor inkább a munkanélküliségre szavaznak, és csak kisebb részük választana nehéz munkát.

Általános tapasztalat, hogy sok pályakezdő csak néhány hónap múlva döbben rá, hogy a munkanélküliség nem a nyári szünidő meghosszabbítása, és az emberek nagy része számára nem önként választott szabadidő. A vizsgálatban készült interjúk egyikében a megkérdezett fiatal fiú nyilatkozta: „Amikor leérettségiztem, addig azért voltak anyuék idegesek, hogy le tudjak érettségizni, mert biztosak voltak benne, hogy nekem nem sikerül. Utána nagyon jó volt a helyzet itthon, de egy hónap múlva kezdett romlani és most egy félév elteltével – fél éve vagyok munkanélküli – már annyira rossz, hogy alig tűrök meg itthon emiatt. Először válogattam az állások között, de végül is nem nagyon akartam elhelyezkedni. Mert én nagyon jól éreztem magam így, ahogy voltam. A nyár szabad, nem kell korán kelni. De viszont egy idő után unalmas. Akik még iskolába járnak és ismernek, azok megkérdezik, hogy dolgozok-e már, mit csinálok egész nap és akkor irigykedve néznek, hogy milyen jó nekem, hogy nem csinálok semmit, nincs semmi gondom. Viszont egy idő után nagyon unalmas lesz és zavaró.”

Az elmúlt néhány év ebből a szempontból is a kijózanodás időszaka volt. Saját vizsgálatunk is azt mutatja, hogy a munkanélküliek egyre inkább nem a "szántszándékkal lustálkodók" közül kerülnek ki, és kimutathatóan egyre jobban tudatosul bennük a munkanélküli státussal együttjáró elszegényedés és marginalizálódás, és mind aktívabban törekszenek – akár igényeik leszállításával is – az újra-elhelyezkedésre. A nem munkanélküliek irányából származó közmegítélés is módosult, és egyre reálisabban tükrözödik benne a valós munkanélküliség jelentette elesettség felismerése.

Ahogy kezd világossá válni, hogy a munkanélküliség nemcsak átmeneti zavara a magyar gazdaság átalakulásának, sőt a tartós és nagy tömegekre kiterjedő munkanélküliség látszik a magyar társadalom tartós jellemzőjévé lenni, úgy válik egyre nyilvánvalóbbá, hogy valamilyen módon a pályakezdőket fel kell készíteni arra, hogy átmenetileg vagy tartósan állástalanok lesznek. Az iskolai képzés anyagába ezért feltétlenül be kell kerülni a "mit tegyek ha munkanélküli leszek?" téma.

Az iskolák mindez ideig nem látták el a pályakezdőket olyan alapvető ismeretekkel és készségekkel, amik a munkanélküli lét átvészelését könnyítenék meg. Ezért is tapasztalható, hogy a pályakezdők alapvető jogaiakkal sincsenek tisztában, amikor munkanélküliekké válnak, nem képesek arra, hogy konstruktív elfoglaltsággal töltésük ki a munkanélküliség idejét, és hogy hatékony stratégiát alakítsanak ki az elhelyezkedésre. Az oktatási rendszerben ezért a jövőben arra is figyelmet kellene fordítani, hogy a tanulmányok során a munkára való felkészüléssel együtt – az életre való felkészülés részeként – a munkanélküliségre való felkészülésre is sor kerülhessen. Szintén be kellene valamilyen módon iktatni a képzésbe – legalábbis tájékoztatás formájában – hogy milyen módon, kinek érdemes és lehet vállalkozásba kezdeni, vagy vállalkozáshoz csatlakozni.

Általában csak minimális tudással rendelkeznek az iskolából kikerülők a munka világával kapcsolatban (nincs munkajogi ismeretük, nem ismerik a munkavégzés szervezeti jellemzőit, a munkarendet stb.), az iskola nem készíti fel elégé az ott tanulókat a "munkás élethez" és az esetleges munkanélküliségre. Nem képes őket sem racionálisan, sem pedig emocionálisan motiválni, amit jó bizonít a szakmai oktatást adó iskolák tanulóinak szégyenletesen alacsony tanulmányi eredménye.

BÁNFALVY CSABA

IRODALOM

AINLEY, P. & CORNEY, M. (1990) *Training for the Future*. London, Cassel.

ALLEN, S. (et ali.) (1986) *The Experience of Unemployment*. British Sociological Association.

BÁNFALVY CSABA & MOLNÁR PÉTER (1988) A "szabadidő" alatt végzett munka és az életciklus összefüggése különböző generációkban. *Munkaiügyi Szemle*, 8.

BÁNFALVY CSABA (1989) Fogyatékosok a munkaerőpiacon. *Szociális Munka*, 4.

BÁNFALVY CSABA (1991) Vállalkozó munkanélküliek. *Munkaiügyi Szemle*, 12.

BÁNFALVY CSABA (1991) A munkanélküliség és a társadalmi helyzet átalakulása Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 10.

BÁNFALVY CSABA (1992) A munkanélküliséghoz való alkalmazkodás. *Világosság*, 2.

BREEN, R. (1984) Status Attainment or Job Attainment? *British Journal of Sociology*, 3. pp. 383-386.

EISENBERG, P. & LAZARSFELD, P. (1983) *The Psychological Effects on Unemployment*. Psychological Bulletin.

FINN, D. (1987) *Training without Jobs*. McMillan Education.

FORRESTER, K. & WARD, K. (1991) *Unemployment, Education and Training*. Sacramento, California, Caddo Gap Press.

FRYER, D. & ULLAH, P. (1987) *Unemployed People. Social and Psychological Perspectives*. Open University Press.

KRÉMER BALÁZS (Ed.) (1989) Munkanélküliség. *Szociálpolitikai Értesítő*, 1.

LADÓ MÁRIA & TÓTH FERENC (1991) *Leépített légiók. Esély*, 4.

MORIO, S. & ZOCTIZOUM, Y. (1980) *Unemployment among Educated Young People*. Paris, UNESCO.

MUNKAERŐPIACI INFORMÁCIÓK. OMK.

NORRIS, G. M. (1987) Unemployment, Sub-employment and Personal Characteristics: Job Separation and Work Histories: The Alternative Approach. *The Sociological Review*, 5.

PRICE, B. (1991) School Industry Links. The Consequences of Minding Other People's Business. *Australian Education Review*, 34.

SITUATION OF THE YOUTH IN THE 1980s. (1981) Paris, UNESCO.

WARR, P. (1987) *Work, Employment and Mental Health*. Oxford, Clarendon Press.

WATTS, A. G. (1983) *Education, Unemployment and the Future of Work*. London, Open University Press.

Kutatás Közben a sorozatot szerkeszti: Junghausz Ibolya

kutatási eredmények, konferencia-jegyzőkönyvek gyors közreadása
a füzetek a szerkesztőség címén megrendelhetők

ALTERNATÍV ISKOLÁK, ALTERNATÍV PEDAGÓGIÁK MAGYARORSZÁGON. Szerkesztette: Lukács Péter (70.-Ft)

FORRAY R. KATALIN – KOZMA TAMÁS: Hány plusz hánny? (Közkeletű félreértesek az iskolai szerkezetváltásról) (50.-Ft)

FORRAY R. KATALIN – HEGEDÜST. ANDRÁS: Támogatás és integráció (Oktatáspolitikai szempontok a cigányság iskoláztatásához) (50.-Ft)

NAGY PÉTER TIBOR: Tanügyigazgatás és a gazdasági válság (50.-Ft)

LADÁNYI ANDOR: A felsőoktatás összehasonlító statisztikai elemzése (50.-Ft)

HALÁSZ GÁBOR: Társadalmi igények, iskola, oktatáspolitika (80.-Ft)

BALOGH MIKLÓS – LUKÁCS PÉTER: Oktatásirányítás és iskolarendszer (60.-Ft)

VÉLEMÉNYEK A KÖZOKTATÁSI TÖRVÉNY KONCEPCIÓIRÓL. Szerkesztette: Lukács Péter (50.-Ft)

LADÁNYI ANDOR: A felsőoktatás fejlesztése (50.-Ft)

GYÖRGYI ZOLTÁN: Budapesti pedagógusok véleménye az oktatási törvénytervezet koncepciójáról és a pedagógus bérrendszerről (70.-Ft)

SZIGETI JENŐ – SZEMERSZKI MARIANN: Egyházi iskolák indítása (közvéleménykutatás) (80.-Ft)

ALAPÍTVÁNYI ÉS MAGÁNISKOLÁK. (konferencia jegyzőkönyv) (70.-Ft)

EGYHÁZI ISKOLÁK INDÍTÁSA, 1992. (konferencia jegyzőkönyv) (80.-Ft)

CSANÁDY MÁRTON: Nem tudják, de költik (a közoktatás finanszírozási rendszeréről) (60.-Ft)

FORRAY R. KATALIN – GYÖRGYI ZOLTÁN – HÍVES TAMÁS – IMRE ANNA: Az ózdi térség közoktatási helyzete, kilátásai (60.-Ft)

TANÁCSADÓ A NEM ÁLLAMI ÓVODÁK ALAPÍTÁSAHOZ (50.-Ft)